

E puois l'aucis uns peons.
Sobre la mort de Guillem de Berguedà*

Anton M. ESPADALER
aespadaler@ub.edu
Universitat de Barcelona

Michel Zink ha posat en relleu el fet que les biografies dels trobadors que precedeixen en els cançoners el recull de les seves composicions, solen ser unes narracions, sovint en clau humorística, que vindrien a significar allò que es pot deduir de la peripècia vital i amorosa que emana dels seus versos; i, inspirant-se en el que deia Leo Spitzer a propòsit de Jaufre Rudel¹, considera que en el fons vindrien a ser una lectura –una «exegesi narrativa»– dels poemes als quals introdueixen².

La narració atractiva comporta el fet que les *vidas* admetin una bona part de fantasia quan la poesia és sucosa, com en el cas de Bernart de Ventadorn, o quan se li pot aplicar una història truculenta, com li esdevé a Guilhem de la Tor, que s'escarrassà debades per aconseguir la resurrecció de la seva amiga; o, en ocasió fins i tot d'aventura escassa i poesia discreta, una història singular mig tèrbola mig eròtica pot cridar l'atenció sobre l'obra de Gausbert de Poicibot, per exemple. Totes les *vidas*, però, relacionen biografia i activitat artística, àdhuc les que presenten un esquema més eixut, només amb les dades més indispensables, o sia les que serveixen per situar el trobador i prou.

Vol dir això que malgrat tota la fantasia que s'hi pot acumular, les biografies dels trobadors contenen una part prou sòlida de veritat biogràfica, i que són la base sobre la qual s'ha perfeccionat amb documents el coneixement d'aquests escriptors. Una documentació que rarament obliga a modificar de soca-rel allò essencial que els cançoners havien explicat, encara que el fonament històric sigui molt prim quan la ficció narrativa domina fortament sobre la dada empírica. Seria, per posar un exemple nostrat, el que s'esdevé amb Guillem de Cabestany, que tanmateix fa emergir, ultra una clau de lectura, un nucli de *connaisseurs*, per dir-ho com Mancini, format per personatges d'innegable relleu,

---

* Proyecto I +D+i *Los trovadores: creación, recepción y crítica en la edad media y en la edad contemporánea* financiado por el MINECO (Ref.: FFI2015-68416-P).

¹ Leo Spitzer, «L'amour lointain de Jaufre Rudel et le sens de la poésie des troubadours», en *Études de style* [1970], Paris, Gallimard, 2011, p. 115, n 5.

² Michel Zink, *Les troubadours. Une histoire poétique*, Paris, Perrin, pp. 17-31 i 150.

suggeridor d'una notable saturació literària al Rosselló, causa probable de l'excés de fantasia que conté la seva *vida*.

D'altres *vidas*, en canvi, el que ha cridat l'atenció dels estudiosos ha estat el fet que hagin rebut una aclaparadora confirmació en la documentació d'arxiu. O el que és el mateix, el predomini absolut d'allò que és històric per damunt del que és ficcional. Aquest fóra el cas de la *vida* del trobador Guillem de Berguedà, una biografia «perfectament informada», com ha escrit Martí de Riquer, sens dubte qui millor l'ha conegut³. Val la pena reproduir-la⁴:

Guillems de Bergedan si fo us gentils bars de Cataloigna, vescoms de Bergedan e seigner de Madorna e de Riechs. Bons cavalliers fo e bons guerriers, et ac gerra ab Raimon Folc de Cardona, q'era plus rics e plus grans que el. Et avenc se q'un jorn el se trobet ab Raimon Folc et aucis lo malamens; e per la mort d'En Raimon Folc el fo deseretatz. Longa sazón lo mantengront siei paren e siei amic; mas pois l'abandoneron tuich per so qe totz los escogosset e de les moillers e de las fillas e de las serors, que anc non fo neguns qe'l mantengues, mas N'Arnautz de Castelbon, q'era uns valens gentils hom d'aquella encontrada. Bons sirventes fetz, on disia mals als uns e bens als altres, e vanava se de totes las dompnas que'il sofrion amor. Mout li vengront de grans aventuras d'armas e de dompnas, e de grans desaventuras. E puois l'aucis uns peons.

Des del punt de vista històric Riquer només hi detecta desajustos molt petits que disculpa pel fet que el redactor escriu alguns anys més tard de la seva mort, ocorreguda el 1196, i probablement a Itàlia, per la qual cosa és comprensible que el fes vescomte de Berguedà, títol que no ostentà mai, i que no acabés de ser prou clar en designar amb els noms de Madorna i Riechs, els castells de Madrona, o Castell Berguedà, segons la identificació proposada pel mateix Riquer, i Puig-reig, residència principal del trobador.

La resta és avalada per la documentació. La *vida* en privilegia els conflictes armats amb el vescomte de Cardona i el seu casal, que culminaren, però no s'acabaren, amb el seu assassinat, i l'empara que li proporcionà Arnau de Castellbò. De l'animadversió amb el bisbe d'Urgell o amb Pere de Berga, silenci. De la relació amb d'altres trobadors (Peire Vidal, Guiraut del Luc, Bertran de Born, Aimeric de Peguilhan, Raimon Jordan), silenci. De les vicissituds del vassall rebel amb la monarquia, res. Dels insults i amenaces a Ponç de Mataplana i del posterior penediment tampoc res. I tanmateix tots aquests fets formen part de la seva història i del més reeixit de la seva poesia, i ofereixen material sobradament rellevant. Qui redacta la *vida*, que en cap cas cerca l'exhaustivitat,

³ Martín de Riquer, *Les poesies del trobador Guillem de Berguedà*, Barcelona, Quaderns Crema, 1996, p. 15.

⁴ *Ibid.*, p. 78.

en té prou, però, amb l'exemple d'un personatge tan encimbellat com Ramon Folc de Cardona, i amb remarcar que fou un cavaller a qui enardien els fets d'armes, per subratllar un aspecte notable de la seva feina com a autor de sirventesos, tot bastint una impactant personalitat. Amb aquest component ardit i agressiu se sobreentén que degué compondre els poemes on *disia mal als uns e bens als altres*. I tot plegat, erigit en garantia d'un tremp indomable, actua –costa poc de reconèixer– com un poderós reclam.

I aquest reclam s'accentua encara més quan hom fa referència a l'altra cara de la seva lliure personalitat. Després de les grans aventures d'armes, les grans aventures de *dompnas*. En aquest punt, no hi ha dubte, l'autor de la biografia es basa en alguns poemes. Ja Martí de Riquer va relacionar l'*escogossat* de la *vida* amb els vv. 26-27 d'*Amics marques, enqera non a gaire*, on s'identifica com:

cel qe·ls marits escogossa,
lo cortes drut qe·ls corns sap far enpeigner

No hi ha dubte que aquesta ultracuidada autodefinició satisfieia el trobador. A *Joglars, no·t desconortz*, on demana al rei que el *traga de preso*, ho declara sense embuts (vv. 20-21):

Reis, anc no fi qe·us pes,
mas los maritz aon.

Els poemes on es vanta dels triomfs eròtics són prou contundents per donar una imatge de si com la que dibuixa el biògraf. Al poema acabat de citar, i que implica Guillem de Claramunt, Ramon Folc de Cardona i Pere de Berga, no s'està de presumir (vv. 23-25):

c'ab lor moillers ai jon,
et abeurat cen vetz
mon caval a lor fon

El gust per la metàfores obscenes, i més si barregen l'ardiment bèl·lic i l'eròtic, com en el desafiament a Pere de Berga, amagat sota el nom còmic de Cogot (cornut) de Savoga, per decidir *cals ferra mieills de sa schirimberga* (*Trop ai estat sotz coa de mouton*, v. 20), s'hi afegeix el *gap* dels seus *exploits* en terreny eròtic a través del compte numèric. En el solc de les *nouem continuas fututiones* de Catul (XXXII, 8), i en competència amb Guilhem de Peitieu (*Tant las fotei com auzirets: / cen e quatre vint e ueit vetz*, V, 79-80), comparteix un parell d'estrofes amb Guilhem de la Tor (*Una, dos, tres e quatre*), que val la pena de tenir en compte, tot i que són d'adjudicació insegura, car no fan cap nosa al

personatge, i li escauen més que al «romàntic»⁵ Guilhem de la Tor. *Cel so qui capol'e dola* (vv. 25-28):

Un'e doas e tres e quatre,
cinc e sis e set e uit,
m'avenc l'autrer a combatre
ab ma osta tota la nuit

Deixant de banda aquests aspectes més concrets, és destacable, al meu entendre, el que podríem considerar el punt de partida de la posició de Guillem pel que fa als afers amorosos. Com és sabut, Alfons I el Trobador mantingué un debat amb Giraut de Bornelh, *Be me plairia. Senh'En reis*, en el qual el rei va proclamar la seva adhesió als principis ètics de l'amor cortesa, renunciant als avantatges que li podia oferir el poder, que segons el trobador llemosí caracteritzava la conducta dels poderosos, el quals abusaven de la seva posició amb les dames, i no es comportaven com a cortesos perquè *no·n volets mas lo jauzimen*. Considero versemblant que Guillem de Berguedà tingués ben present aquesta declaració quan, li etziba (XXIII, 1-8):

Reis, s'anc nuill temps foz francs ni larcs donaire
ni encobitz per las autrui moillers,
penedenssatz vos en cum hom pechaire,
qu'eras lor etz enemics e gerriers;
e parec ben ogan al primier cors
que vos vim far a las primieiras flors,
per que dompna, s'oimais vos a bon cor,
de vostr'aver vol creisser son tresor.

Les discrepàncies amb el rei en afers de cortesia no es limiten a posar en dubte que el seus principis hagin canviat, sinó que afirmarà trobar-se radicalment a l'altra banda. El rei havia escrit a *Per mantas guizas m'es datz*⁶:

qu'eu n'am mais sofrir en patz
penas e dans e dolors,
que d'otra jauzens amatz
grans bes faitz e grans socors:
sos homs plevitz e juratz
serai ades, s'a leis platz,
davant totz autres seignors.

⁵ Pierre Bec, *Florilège en mineur. Jongleurs et troubadours mal connus*, Orleans, Paradigme, 2004, p. 323.

⁶ Martín de Riquer, *Los trovadores. Historia literaria y textos*, I, Barcelona, Planeta, 1975, I, 104, vv. 30-36.

És a dir, mentre el rei assegura que accepta plenament les exigències de l'amor a la manera cortesa, per la qual cosa el comport amb les dames no serà el d'un aristòcrata prepotent, sinó que s'igualarà als seus vassalls, i serà, al seu torn, vassall fidel i sofer de la dama, confirmant en els dos poemes l'existència d'un univers comú entre ell i els seus barons, Guillem de Berguedà se'n separa orgullosament, com es pot desprendre del que es llegeix en el seu debat amb el trobador, Aimeric de Peguilhan, *De Berguedan, d'estas doas razos* (XXIX, 5-6 i 10-14). Quan Aimeric li demana *si volriatz mais desamatz amar, / o desamar e que fossetz amatz*, el trobador català respon:

Totz temps vuouill mais qe·m teignan per seignor
e que desam e c'om mi teigna car;
car en amor non vengui per musar
ni anc no fui d'aqels desfasendatz:
qe·l gazaing vuouill de dompnas e de datz.

La *vida*, doncs, sembla suggerir que en Guillem de Berguedà conflueixen els trets majors de dos altres grans trobadors. Quant a *dompnas*, Guillem IX d'Aquitània, un bon cavaller *dels majors trichadors de dompnas*, que *anet lonc temps per lo mon per enganar las domnas*⁷. Pel que fa al caràcter ardit i la bel·licositat dels sirventesos, Bertran de Born, que també fou *bons cavalliers e bons gerriers e bons dompneaire*, i va fer *mains bons sirventes* i a conseqüència del que hi deia *n'ac de grans bens e de grans mals*⁸.

Curiosament, la composició de Guillem de Berguedà més divulgada a l'edat mitjana, i que fou tinguda en compte per Dante al *Purgatori* (XXVI, 146) i per Jordi de Sant Jordi a *Passio amoris secundum Ovidium* vv. 1-2⁹, és una cançó amorosa, delicadament cortesa, absolutament allunyada de les manifestacions de violència amb les armes o d'una sexualitat desinhibida i parencera, i reproduïda en catorze cançons¹⁰: *Qan vei lo temps camjar e refrezir*. El poema, al qual podríem afegir pel to *Lai on hom mellur'e reve*, l'acaba deixant en una posició per estones ambivalent, per bé que el fort desequilibri que genera la banda poc o gens cortesa l'acabi decantant a ulls del lector cap a aquest costat. I aquesta fama de desvergonyat donjoan és la que explica que sigui el protagonista descarat i facciós de l'anècdota que constitueix la

⁷ Alfred Jeanroy, *Les chansons de Guillaume IX duc d'Aquitaine*, CFMA, Paris, Champion, 1964, p. 30.

⁸ Gérard Gouiran, *Le seigneur-troubadour d'Hautefort. L'oeuvre de Bertran de Born*, Aix-en-Provence, Université de Provence, 1987, p. 1

⁹ Martín de Riquer, *Guillem de Berguedà. Estudio histórico, literario y lingüístico*, Poble, Abadía de Poblet, 1971, I, p. 120.

¹⁰ Martín de Riquer, *Les poesies*, op. cit., p. 329.

narració 42 del *Novellino*, la *bellissima novella di Guiglielmo di Berghe-dan di Proenza*¹¹.

Com sigui, després de les grans aventures, vingueren les *grans des-aventuras*. Si en cenyim a la *vida* unes i altres es produïren contemporàniament, car *escogossava* al mateix temps que es trobava fugitiu o a l'exili, a causa de la que és sens dubte la seva *desventura* major, que és el fet d'haver estat desposseït de béns i drets després de l'assassinat del vescomte de Cardona. La penúltima frase de la biografia de Guillem de Berguedà sembla tenir un caire de resum del que havia estat la seva existència. I aquesta frase és seguida per una sentència final sorgida justament de la part infortunada del seu viure. La *desventura* màxima és la mort violenta, conseqüència fatal i exemplificació incontrovertible d'una biografia agitada.

Consignar la mort d'un trobador per tancar la seva biografia sense ser rar no és el més freqüent. De les *vidas* recollides per Martí de Riquer¹² que consulto en aquests dies de confinament, en resulta, si no em descompto, que només són vint-i-un els trobadors de qui s'esmenta la mort. Alguns moren en un convent després d'abandonar el món i el trobar com ara Raimon de Miraval o Peire Rogier; d'altres en un lloc molt allunyat d'on iniciaren la carrera –i per això mateix té interès l'anotació–, com s'esdevé amb Raimbaut de Vaqueiras o Bartolomé Zorzi. Però també en té el cas contrari, el de qui roda el món i torna al Born, com Elias Cairel. I en la immensa majoria de les vegades s'especifica que el lloc de la mort és conseqüència del fet de ser trobador, o de ser trobador i desafortunat en l'amor com Bernart de Ventadorn o Uc Brunenc. El rellevant, en pràcticament totes les ocasions, és que la menció a la mort té a veure amb algun detall de la trajectòria vital dels biografats.

La mort de Guillem de Berguedà també. Es a dir, cal acceptar que la mort a mans d'un peó és el resultat dels seus infortunis. Que són dos: els mateixos que marquen la seva personalitat i la seva poesia: armes i amors.

Voldria fer notar que en descriure l'assassinat de Ramon Folc de Cardona, el biògraf subratlla la manera de la mort: Guillem de Berguedà, responsable de l'assassinat del vescomte, *aucis lo malamens*. Traïdorament, tradueix Riquer, qui detalla que el fet es produí el 3 de març de 1175, a Colltort, «en un encontre de dos grups de gent armada, car Ramon Folc viatjava evidentment amb escorta»¹³. Si és així, cal entendre que la traïció consistí versemblantment en una emboscada.

Ara bé, quan la *vida* parla de la mort del trobador no diu res sobre les circumstàncies en què es produí, i fia tot el que hi fa referència a un

¹¹ Guido Favati, *Il novellino*, Genova, Fratelli Bozzi, 1970, pp. 223-225.

¹² Martín de Riquer, *Vidas y amores de los trovadores y sus damas*, Barcelona, Acontilado, 2004.

¹³ Martín de Riquer, *Les poesies*, *op. cit.*, p. 20.

sol mot, talment com si aquest mot contingués informació suficient per entendre com i per què va ocórrer, tenint en compte, és clar, el tipus de vida que havia menat Guillem de Berguedà. El mot és peó. És lícit preguntar-se, llavors, què pot indicar o suggerir el mot peó per fer-se una idea del que això representa en la seva biografia.

La interpretació de Riquer s'inclina cap a la via de les armes, és a dir de la banda del vassall rebel, sempre en guerra amb els magnats que al seu parer atemptaven contra els seus drets i interessos de llibèrrim senyor feudal. Si, com escriu Riquer, va poder fer front coratjosament a «l'aguait amb què Ermengol VIII d'Urgell volgué matar-lo (*Ar voill un sirventes far*, vv. 17-20)... no gaire després Guillem fou mort pels seus poderosos enemics. Un humil soldat de peu, obeint ordres dels seus senyors, acabà amb l'existència de Guillem de Berguedà». La mort, en aquest supòsit, tindria un punt d'escarn i un punt també de moralitat: l'orgullós cavaller havia caigut sota les armes d'un soldat de baixa condició. Però això és una deducció: «Ho sabem gràcies a l'antiga vida provençal»¹⁴. Però com que la vida provençal no en diu res més, l'únic que pot donar-se per creïble és l'autoria, la intervenció d'un peó. El mateix Riquer reconeixia, després de lloar-ne l'exactitud històrica, que «esta es la única afirmación concreta del anónimo biógrafo que no podemos corroborar con otros indicios o pruebas documentales». Però de la mateixa manera que acceptava que no podem passar de la deducció, també assegurava que «sería una actitud hipercrítica poner en duda que el trovador muriera a manos de un peón»¹⁵. Però, i els motius, sobre els quals la *vida* calla?

Com que la mort s'esdevingué després de grans *desaventuras* en els fets d'armes, però també en els tripijocs amorosos, podríem demanar-nos si en aquest terreny hi ha alguna cosa que justifiqui el relleu, el pes autònom que sembla tenir el mot peó. A hores d'ara, resulta ser absolutament inqüestionable que Guillem de Berguedà no tenia cap mena d'inconvenient a escampar als quatre vents les seves aventures eròtiques, assenyalant sense ambages els afectats i alhora com és natural les dames implicades, de forma que uns i altres veien compromesa la seva reputació. Va poder ser un esdeveniment d'aquesta mena el que justificà la intervenció d'un peó, de forma que la presència del seu sol nom fóra suficient per entendre en quin marc es va produir la seva mort? Bastaria que el modest i anònim causant del decés, el peó, arribés a oïda del redactor de la *vida* perquè això fos possible, amb independència que aquest, ja entrat el segle XIII, i en un altre espai, en percebés del tot l'abast.

¹⁴ Martín de Riquer, *Les poesies*, op. cit., 33.

¹⁵ Martín de Riquer, *Guillem de Berguedà*, op. cit., I, pp. 31-32.

Si el que jo aventuro tingúes cap possibilitat de versemblança, la clau es trobaria en els *Usatges*, el corpus legal vigent a Catalunya en temps de Guillem de Berguedà. Una de les matèries que el codi incorpora és la de l'adulteri i les maneres d'abordar-lo per tal que sigui provat. I, com és lògic, estableix els recursos de defensa de què disposen les dones acusades, a les quals els marits podien reptar «nelex per sospita». El codi especifica un sistema força precís per demostrar la innocència, segons l'estament a què pertanyin, ajustant-se al duel judicial. Així, l'usatge 112 determina que «les mulers dels cavalers... [seran defensades] per cavaler; les mulers dels ciutadans e dels burçeses e dels nobles batles per *peó*; les mulers dels pageses ab lurs pròpies mans per caldera»¹⁶. La victòria en el combat, no cal dir, provaria la innocència, i obligaria el marit a fer-se càrrec de les despeses que ha ocasionat a la dona i als seus amics i valedors armar la defensa.

En conseqüència, em pregunto si el presumptuós Guillem es va jactar alguna vegada d'haver «escogossat» algú, o directament d'haver abeurat a la font d'alguna burgesa, la qual, víctima de les sospites maritals, es va veure obligada a recórrer a l'única empara possible en el seu cas: un *peó*.

Enviado: 18/05/2020

Aceptado: 7/08/2020

---

¹⁶ Josep Rovira, *Usatges de Barcelona*, ENC, Barcelona, Barcino, 1933, pp. 114 i 237; Joan Bastardes, *Usatges de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, p. 127.

E PUOIS L'AUCIS UNS PEONS.

SOBRE LA MORT DE GUILLEM DE BERGUEDÀ

RESUM: La *vida* del trobador Guillem de Berguedà és una de les més avalades per la documentació de la literatura occitana medieval. L'únic punt una mica obscur el constitueix la seva mort. Aquest article proposa una resposta a la vaga frase que la narra.

PARAULES CLAU: Guillem de Berguedà, *vida*, mort, peó.

E PUOIS L'AUCIS UNS PEONS.

ABOUT GUILLEM DE BERGUEDÀ'S DEATH

ABSTRACT: It is well known that the *vida* of the troubadour Guillem de Berguedà is one of the most supported by documents of the medieval Occitan literature. The only slightly obscure point is his death. This article propounds an answer to the vague sentence that narrates it.

KEYWORDS: Guillem de Berguedà, *vida*, death, foot-soldier.